

TÜRKİYE’NİN GERİ GÖNDERME POLİTİKASI VE SURIYELİ SIĞINMACILAR

İrem Kavak

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Kavak, İrem. “Türkiye’nin Geri Gönderme Politikası ve Suriyeli Sığınmacılar”, İNSAMER, 09.01.2020.

 Analiz

Coğrafi ve stratejik konumu itibarıyla Ortadoğu ve Asya ülkeleri ile Avrupa arasında âdeta bir köprü işlevi gören Türkiye, bu jeopolitik özelliği sebebiyle göç eden toplumlar için de bir koridor niteliği arz etmektedir. Tarih boyunca kitlesel göç hareketlerinin geçiş güzergâhı olan Anadolu, aynı zamanda milyonlarca göçmene de ev sahipliği yapmıştır. Birçok nedeni ve beraberinde getirdiği birçok sonucu olan bu göçler, nihayetinde çok renkli bir Anadolu coğrafyasının ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

İnsanlar geçmişte olduğu gibi bugün de daha iyi ekonomik ve sosyal şartlara sahip olmak veya savaş ve çatışmalardan kaçmak için göç etmektedir. Göç edilen ülkenin güvenli bir yer olması yanı sıra yüksek yaşam standartlarına sahip olması, göç edenler açısından en önemli kriterler arasındadır.

Hemen yanı başımızdaki Suriye’de Mart 2011’den bu yana devam eden savaş sebebiyle milyonlarca insan göç etmek zorunda kalmıştır. Yüz binlerce sivilin hayatını kaybettiği, milyonlarca kişinin mülteci konumuna düştüğü ve yerinden edildiği iç savaş, dokuz yıla yaklaşırken, Suriye’deki krizden en fazla etkilenen ülkeler, sınır komşuları ve özellikle Türkiye’dir.

Türkiye, savaşın başlamasından sonra en fazla Suriyeliye kucak açan ülke olmuştur. Kasım 2019 tarihi itibarıyla ülkemizdeki Suriyeli sığınmacı sayısı 3.687.244’tür. Bu kişilerin %54,19’unu erkekler, %45,81’ini kadınlar oluşturmaktadır. Erkek ve kadın kategorisi olarak kayıtlara geçenlerin yarısından fazlasını ise 18 yaşından küçük erkek ve kız çocukları oluşturmaktadır.

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Savaşın ilk günlerinde sadece Türkiye'nin sınır kentlerinde yerleşen Suriyeli sığınmacılar, zaman ilerledikçe farklı şehirlere dağılmıştır. Sürecin uzaması, insanların geçimlerini sağlayabilmek için İstanbul, İzmir, Ankara gibi metropollere akın etmesine sebep olmuştur. Türkiye şehirlerinin ekonomik ve sosyal kapasitesi, gelen göçlerin ağır yükünü hissetmeye başlayınca, toplumda ekonomik hoşnutsuzluğun tetiklediği yeni sosyal sıkıntılar oluşmaya başlamıştır. Göçün ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda bazı olumlu etkileri yanı sıra olumsuz yönleri de iyiden iyiye hissedilir olmuştur.

Yaşanan sorunların artmasında Türkiye'nin böylesi büyük bir göç dalgasına hazırlıksız yakalanmasının da rolü vardır. Zira 2011'de Suriye'de savaşın patlak vermesinden sonra Türkiye'ye gelen birçok Suriyeli, Türkiye'de "Geçici Koruma Kanunu"na tabi tutulmuştur. O dönem sayıları az olan Suriyeli sığınmacılar için birçok problemi çözen söz konusu düzenleme, zaman içinde yetersiz kalmıştır. Bugün gelinen noktada, Geçici Koruma Kanunu, pek çok belirsizliği barındırmaktadır. Özellikle kanunun hükümlerini Arapça olarak anlatan resmî hiçbir yayının bulunmaması, Suriyeliler için önemli bir sorun oluşturmaktadır. Göç Müdürlüğü dahi, yabancıların statülerini ve uluslararası korumayı anlatmak üzere yayımladığı kitapçıkta, Geçici Koruma Kanunu'na sadece küçük bir paragraf ayırmıştır.

Türkiye'de göç ve mülteci yasası bağlamında 2000'li yılların başından bu yana kapsamlı bir reform sürecinden geçilmektedir. Yasal gereklilikleri yerine getirmek amacıyla yapılan değişiklik ve reformların en belirgin olanları, Suriye'den yaşanan göç dalgası sürecinde düzenlenmiştir. Yasada yapılan en önemli iki değişiklik şu şekildedir:

- 2013 yılında Yabancı ve Uluslararası Koruma Yasası'nın kabul edilmesi
- 2014 yılında İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurulması (Kurum,

Türkiye'nin bütün illerinde yabancılara ilişkin sorumlulukların çoğunu üstlenmiştir.)

1951 tarihli Birleşmiş Milletler Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşmesi'ne ve 1967 New York Protokolü'ne ilişkin bazı çekinceler getiren Türk yasaları, yalnızca Avrupa'daki olaylar sonucu göç eden kişilere "mülteci" statüsü vermektedir; dolayısıyla Türkiye'deki Suriyeliler mülteci statüsünde değildir. Ancak çıkarılan kanunla Türkiye'deki Suriyeliler geçici koruma statüsü kapsamında kayıt altına alınmıştır. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlerinden yararlanan Suriyelilerin iş gücüne katılımları da özel prosedür ve koşullara göre düzenlenmiştir. Suriyeli sığınmacıların Türkiye'deki durumlarını düzenlemek için çıkarılan Geçici Koruma Kanunu'nun hâlihazırda çözülmesi gereken bazı sorunlu yönleri de vardır:

1. Bu yasa kapsamındaki kişilere, diğer uluslararası koruma türlerine geçiş için tanınan belirli bir süre yoktur; yani geçici koruma altındaki kişinin bu durumunun ne kadar süreceği belirsizdir.
2. Geçici koruma durumunun kapsam ve ayrıntılarını değiştirme yetkisi Bakanlar Kurulu'na aittir. Bu çerçevede Kurul; geçici koruma durumunun askıya alınması, geçici koruma altında olan kişilerin ülkelerine geri gönderilmesi, geçici koruma altındaki kişilere yeni bir sosyal ve yasal statü verilmesi, bireysel olarak uluslararası korunma için yapılan başvuruların değerlendirilmesi ve Uluslararası Koruma Yasası'na göre geçici koruma altında olanların Türkiye'de kalma şartlarının değiştirilmesi hususlarında karar vermektedir.

Bu yasal vaziyet, hem Suriyeliler arasında hem de Türkiye hükümeti ve vatandaşları arasında ciddi bir belirsizlik ortamı doğmasına sebep olmuştur. Kavramsal olarak bile bir netlik

kazanmayan Suriyelilerin statüsü, kimi resmî metinlerde “mülteci” kelimesi ile ifade edilirken kimilerinde “misafır” olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram kargaşası, Suriyelilerin Türkiye’deki varlığı ve sahip oldukları haklar konusunda belirsizlikler yaşanmasına sebep olmaktadır.

Mülteci hakları ve Geçici Koruma Kanunu hakkındaki bilgisizlik, alınan kararların ve uygulamaların sıklıkla değişmesi, merkezî ve yerel politikalar arasındaki çelişkiler vb. birçok olumsuzluk, Türkiye’deki yasalarla ilgili olarak Suriyeliler arasında ciddi bir kafa karışıklığına yol açmaktadır. Suriyeliler ile yerel resmî makamlar arasında sağlıklı bir iletişim olmaması da Türkiye’ye sığınan Suriyelilerin buradaki kanunlar hakkında güvenli bilgiye erişimini güçleştirmektedir.

Bu bağlamda, Türkiye’deki bazı Suriyelilerin Geçici Koruma Belgesi (Kimlik) alamama nedenleri şöyle özetlenebilir:

- Bazı Suriyelilerin makul bir sebep olmaksızın durumlarını düzenlemede gevşeklik göstermesi; bu kişiler, insani nedenlerden dolayı yasaların uygulanmasında esneklik gösterilmesi durumunu suistimal etmektedir.
- Bazı Suriyelilerin kişisel bilgilerinin bir şekilde Esad rejiminin eline geçmesi endişesi ile kayıt yaptırmak istememesi.
- Bazı illerde kayıtların askıya alınmış olması; Suriyeliler söz konusu illerde bilgilerini polise kaydettirdikleri hâlde kayıt belgesi alamamaktadır.
- Sahte belgeler veya kayıt dışı kartlar veren dolandırıcılık çetelerinin ağına düşülmesi; pek çok Suriyeli kötü niyetli bu kişilerin kurbanı olmuştur.
- Yanlarında hiçbir kimlik belgesi olmaması; Suriyelilerden bazıları Suriye konsolosluğundan gerekli evrakları temin etmek istese de talep edilen yüksek ücretler sebebiyle bu pek mümkün olamamaktadır.

Birçok Suriyelinin Geçici Koruma Belgesi verileri çalınmış ve bu bilgiler bazı kötü niyetli kişilerce yasa dışı olarak kullanılmıştır. Suriyeliler üzerine telefon numarası alan, sayaç açan veya Suriye’ye girmek için Suriyelilere ait ulusal numaraları kullanan ve bu sebeple onların Türkiye’deki kayıtlarının iptal edilmesine, hatta sınır dışı edilmelerine neden olan çeşitli olaylar yaşanmıştır.

Ayrıca birçok kişi Suriye’ye gönüllü olarak geri dönerken sınır kapılarında Geçici Koruma Belgesi’ni teslim etmiş veya bu belgeler yerel makamlarca iptal edilmiştir. Ancak bu kişiler tekrar Türkiye’ye dönmek zorunda kaldıklarında, yeni kart düzenleme veya eski kartlarını etkinleştirme konusunda pek çok sorunla karşılaşmış; geçici ikamet sisteminde bulunan daha önceki kayıtları sebebiyle sıkıntı yaşamışlardır.

Bu noktada Suriyelilerin büyük kısmının Türk yasalarına uymak için yoğun çaba sarf ettiği ve gerekli yasal belgeleri edinmek için tüm işlemleri yaptırmaya çalıştığı bilhassa vurgulanmalıdır. Hizmet açısından istifade edemeyeceklerini bildikleri hâlde pek çoğu kendilerine Geçici Koruma Belgesi veren illerde kayıt yaptırmıştır. Aşağıda belirtilen nedenlerden dolayı çok sayıda Suriyeli bu uygulama sebebiyle ciddi sıkıntılar yaşamıştır:

- Birçok Suriyeli, yaşam koşullarını ve uygun istihdam olanaklarını değerlendirmeden kendilerini kaydeden illerden Geçici Koruma Belgesi almış, ancak daha sonra iş arama ya da üniversiteye hazırlık için Türkiye’nin farklı illerine taşınmıştır.
- Birçok Suriyeli, hayatını yeni bir ilde sürdürmek için Geçici Koruma Belgesi kaydını bir ilden diğerine taşımaya çalışmış ancak belge aldıkları ilin onayına rağmen gittikleri illerde, özellikle de İstanbul’da, başvuruları reddedilmiştir. Bu ise onları yasal statülerini gerekli şekilde düzenleyemeden bu illerde yaşamak zorunda bırakmıştır.

- Türkiye’yi etkileyen ekonomik kriz sebebiyle birçok Suriyeli, fabrikaların ve atölyelerin yoğun olduğu büyük şehirlere taşınmıştır. İşçi maaşlarından tasarruf etmek ve Türk lirasının dolar karşısındaki değer kaybı sebebiyle yaşadıkları zararı hafifletmek isteyen pek çok işveren de asgari ücretin altında maaşa razı olan ve günde neredeyse 12 saat çalıştırdıkları Suriyelileri tercih etmeye başlamıştır. İşverenlerin çalıştırdıkları Suriyeliler için oturma izni veya düzenli çalışma izni alma zorunluluğu da yoktur.

Geri Gönderme Kararı ve Bazı Vakalar

Türkiye’deki kamu düzenini korumak için Suriyeli mültecilerin durumlarını netleştirmek ve gelecekte güvenli bir şekilde ülkelerine geri dönüşlerini sağlayabilmek için Türk Hükümeti Temmuz 2019’da bazı kararlar almıştır. Bu kararlar uyarınca kayıtlı oldukları illerde yaşamayan Suriyelilere bir ay süre verilerek, kayıtlı oldukları illere dönmeleri istenmiştir. Kayıtlı olmadıkları illerde yaşadığı tespit edilen Suriyeliler ya kayıtlı oldukları illere ya da -küçük bir bölümü- Suriye’deki güvenli bölgelere gönderilmiştir. Ancak gelen yoğun şikâyet ve talepler üzerine, verilen bir aylık süre uzatılarak üç aya çıkarılmıştır.

Bu uygulama Suriyeliler arasında büyük bir gerginlik yaratmıştır. Daha önce de benzer kararlar alınmış olması, ancak o kararlara uymayanlara daha müsamahalı davranılmış olması, Suriyeliler arasında yine bir esneklik beklentisine yol açmış fakat Türkiye bu sefer daha katı bir yaklaşım benimsemiştir.

Hükümet politikasındaki bu ani değişimden sonra, karara uymayanlar hakkında kovuşturmaların başlatılması, Suriyeliler arasında panik ve kaosa neden olmuştur. Yaşanan gerginliğin artması üzerine, Suriyelilere kayıtlı oldukları yerlere gitmeleri için tanınan süre iki ay daha uzatılmıştır.

Söz konusu yasaların ve kararların uygulamaya geçirilme sebeplerden biri, oldukça dağınık durumda olan Suriyelilerin durumlarını düzenleyerek, diğer yabancı topluluklar ve Türkler gibi onların da yasalar çerçevesinde takibini yapabilmektir. Bu konu güvenlik açısından birincil derecede önceliklidir; zira DAESH, Esad rejimi veya ayrılıkçı milisler gibi aktörlere bağlı gizli hücrelerin Türkiye’deki çalışmalarını ve varlığını önlemek için bu tür düzenlemeler yapılması zorunludur.

Geri gönderme konusunun kendisi değil ama bazı yerlerdeki uygulamaları ciddi bir tartışma konusu olmaktadır. Avukatlara ve sivil toplum kuruluşlarına gelen en yaygın şikâyet, ailenin bütün üyeleri İstanbul’da kayıtlı olduğu ve Geçici Koruma Kimlik Belgeleri bulunduğu hâlde, çeşitli sebeplerden dolayı aile üyelerinden birinin İstanbul’daki kaydının iptal edilmesidir. Bu durumdaki kişiler-İstanbul’a kayıtların kapalı olması nedeniyle- ailelerinden ayrılmamak için her türlü riski göze alarak kimliksiz ve kaçak olarak İstanbul’da kalmaya çalışmaktadır.

Örneğin yedi yıldır Türkiye’de yaşayan bir Suriyeli, ailesinden geride kalanları getirmek için Suriye’ye gittiğinde kimliğinin iptal edildiğini öğrenmiş. Babası, annesi, eşi, çocuğu ve kardeşleri İstanbul’a kayıtlı olarak Geçici Koruma Kimlik Belgeleri bulunduğu hâlde, kendisi kimliği iptal edilmiş olduğu için her an geri gönderilme korkusu içinde olduğunu, ailenin geçimini tek başına sağladığı için de kendisinin gönderilmesi durumunda tüm ailenin perişan olacağını söylüyor.

Bir diğer örnek ise 14 yaşında bir çocuk. İfadesine göre; Kilis’e akrabalarının yanına giderken kimlik kontrolü yapan polislerce -kimliği annesinde kaldığı için- kimliğini ibraz edemediğinden polislerce alınıp Suriye sınırına götürülmüş. Sınırdaki memurlar, parmak izi kontrolleri sırasında çocuğun 14 yaşında olduğunu tespit ettiklerinden sınır dışı işlemini gerçekleştirmeyerek çocuğu İstanbul’a geri göndermiş. İstanbul’a geldiğinde kimlik çıkarmak için tekrar başvuruda bulunmuş ancak bu defa da İstanbul’a kayıtların kapatıldığını,

önceki kimliğinin de tamamen iptal edildiğini öğrenmiş. Bütün ailesi İstanbul'da kayıtlı olduğu hâlde yeniden gözaltına alınan çocuk, serbest bırakılmış olsa da her an gönderilme korkusu içinde olduğunu söylüyor.

Bu mevzuda öne çıkan bir diğer önemli şikâyet konusu ise -geri göndermelere ilişkin prosedürel tartışmaların yanı sıra- geri gönderme merkezlerinde yaşanan sıkıntılardır. Geri gönderme merkezlerinin fiziki yapıları, insanların uzun süre kalabilecekleri nitelikte olmadığından, bir yılı aşkın süredir bu merkezlerde kalanların durumu, hem görevli personel hem de kalanlar açısından ciddi bir sıkıntı oluşturmaktadır.

Son kararlar, Türk hükümetinin tüm yasaları istisnasız olarak herkese uygulamadaki kararlılığını göstermekle birlikte; esnek olmayan sıkı yöntemler kullanılması, sorunu çözmek yerine daha da karmaşık bir hâle getirme potansiyeli barındırmaktadır. Bu da Türkiye'nin bugüne kadar yürüttüğü insani siyaset sayesinde Müslüman halkların akıl, kalp ve vicdanlarında

yerleşen güzel imajını kaybetmesine sebep olabilir. Türkiye, Suriye başta olmak üzere, dünyanın neresinde olursa olsun her zaman mazlum ve zayıf insanların yanında yer almıştır. Batı ve pek çok Arap ülkesi Suriyelileri yalnız bırakırken Türkiye'nin soruna insani siyaset perspektifinden bakması bir iftihar vesilesidir. Bu şekilde Türkiye, uluslararası camiada yumuşak gücünü etkin hâle getirmiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı'nın çeşitli vesilelerle ifade ettiği gibi; Türkiye, bu siyaset sayesinde hem içeride hem de dışarıda önemli başarılar elde etmiştir.

Diğer taraftan Türkiye'deki Suriyelilerin hepsi sığınmacı olmayıp aralarında iş adamları, yatırımcılar, akademisyenler ve uluslararası projeler gerçekleştiren kişiler olduğunu da belirtmek gerekir. Bu noktada "her Suriyeli mülteci değil, her mülteci de kötü değil" diyen düşüncüyü bilhassa vurgulamak gerekmektedir. Kaldı ki, meselenin iyi yönlerini görmezden gelerek kötü yönlerini genelleştirmenin hiç kimseye yarar sağlamayacağı da muhakkaktır. Hasılı, her zaman olduğu gibi iyiyi kötüden ayırmak gerekmektedir.

Kaynakça

Dağ, Ahmet Emin. "Suriye: Küresel ve Bölgesel Kaostan Beslenen İç Savaş", İNSAMER, 01.07.2015, https://insamer.com/tr/suriye-kuresel-ve-bolgesel-kaostan-beslenen-ic-savas_207.html

Karaça, Zehra Nur. "Suriyeli Mülteci Gençlerde Kimlik Sorunu/Karmaşası", İNSAMER, Araştırma 42, Temmuz 2017, https://insamer.com/tr/suriyeli-multeci-genclerde-kimlik-sorunukarmasasi_759.html

İl Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü. "Düzensiz Göç, Kayıtsız Suriyeliler, Kayıt Dışı İstihdam" Basın Açıklaması (2019-48). <http://www.istanbul.gov.tr/duzensiz-goc->

[kayitsiz-suriyeliler-kayit-disi-istihdam-basin-aciklamasi](https://www.istanbul.gov.tr/kayitsiz-suriyeliler-kayit-disi-istihdam-basin-aciklamasi) (15.12.2019)

T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu, Türkiye'deki Suriyeliler Özel Raporu, <https://www.ombudsman.gov.tr/suriyeliler/rapor.html> (11.12.2019)

Türklerle Suriyeliler Arasındaki Gerilimin Nedenleri, Etkileri ve Çözümü, İNSAMER, Rapor, Mayıs 2019, https://insamer.com/rsm/icerik/dosya/dosya_2187.pdf

<https://multeciler.org.tr>

<https://www.mevzuat.gov.tr>